CERUL DIN BURTĂ - A NEW MATERNAL FIGURE

Anamaria-Laura CIOCAN (CĂS. BÂZU)
PhD Candidate, UMFST „George Emil Palade", Târgu Mureș

Abstract: To build a female character, especially a maternal figure, from a literary proint of view is a difficult process that is a challenge for any writer no matter the writing. We can observe innovations, of style for example, either in the faithful reproduction of the female figure, or in the establishment of new typologies specific to a certain period with each generation that goes by. The maternal figures in the prose of the 2000s are, more or less, highlighted either through the language that is used in relation to them, or through the physical or psychological development.

Keywords: motherhood, 2000 prose, feminine typology, new maternal figure.

Cerul din burtă, primul roman al Ioanei Nicolaie şi primul roman de acest fel în literatura română care abordează subiectul *graviditățiii*[1] într-o astfel de formă, se remarcă, în primul rând, prin originalitatea ideii în sine - un jurnal al viitoarei mămici care devine deosebit prin intermediul trăirii lirice de o autenticitate ce dă ritm trecerii de la planul real la cel simbolic reprezentând trupul şi sufletul totodată: „*Cerul din burtă* este jurnalul, de cele mai multe ori liric, dar un lirism autentic, de mare calitate, al celor nouă luni de sarcină. Te ține cu sufletul la gură, ca o construcție epică, în care o mână expertă te conduce până la momentul culminant pe care îl premerge, îl prefigurează şi... îl omite."[2]

Încă din titlul primului capitol se observă abordarea caldă a necunoscutului din perspectiva viitoarei mămici care nu cunoaşte genul nenăscutului prin adresarea „dragă fată, dragă băiat", urmată de afirmația „împreună sîntem un test cu dungi rozalii"[3].

Figura maternă a acestui roman reprezintă însăşi figura maternă a autoarei, având în vedere că a fost scris ca un jurnal cu muzicalitate (asta s-ar putea zice datorită împletirii figurilor de stil întâlnite: „cu gura căscată îmi fac un cocoloş din timpane") în care sunt cuprinse toate trăirile, toate senzațiile celor nouă luni de sarcină şi aşteptarea momentului final, prin construirea pe tot parcursul a unei „case" potrivite pentru viitorul copil. Astfel, mama simte că „spre abdomen aranjez dulăpioare cu cărți" sau spaima de a nu face lucrurile cum trebuie este redată prin sentimente precum „şi iată ce-aş vrea: să beau litri de lapte; să-mi pun în loc de țeast tratate; să-nghit calciu, magneziu, şi boala să fie o vază spartă demult; să nu mă poticnesc de propriul stomac; să fiu primitoare şi blândă cu oscioarele noi; frica să nu mi se schimbe în gazdă; să nu ajung o bluză în noptiere de şcoală; să fiu cu adevărat curajoasă; să nu intru în panică; să te-aştept cuminte şi cum se cuvine..."[4]

[1] Subiect considerat tabu după cum menționează Ana-Maria Popescu în *O temă tabu* în „Observator Cultural". nr. 296, 34 noiembrie 2005.
[2] Gabriela Adameșteanu în *Prefață* în *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 6.
[3] Ioana Nicolaie, *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 11.
[4] Ibidem, p.12.

Modalităţile prin care este redată viziunea figurii materne ne îndrumă cu gândul către o nouă perspectivă a acesteia; noua viitoare mămică se gândeşte constant la dezvoltarea fătului şi îşi imaginează cum aceasta se petrece redând evoluţia prin cuvinte precum: „spre şase săptămâni inima-ţi bate de o sută cinzeci de ori pe minut... Ai nas, ai gură, peste ochi pleoape. Te-ndrepţi spre un început prăfos de schelet. Ai un culcuş aidoma unui pumn izbind în mulţime. Ai fost sămânţă de pară, eşti boabă de strugure. Corpul se alungeşte în răbdătoare viteză. Minut de minut creierul creşte cu o sută de mii de celule nervoase. În miliardele naşterii vei fi aflat tot. Şi-ncet, încet vei fi uitat. Braţe şi picioare din muguri, camere-n inimă, schiţe vagi de plămâni. Ai reflexe, te mişti, o apuci poticnit spre pereţii călduţi. Eşti acolo, începi să fii dintre noi..."[5]

Figura clasică a mamei făcea referire la sentimentele pe care aceasta le are raportat la copilul deja născut şi la creşterea sau educarea acestuia pentru ca el să ajungă mai bine decât au ajuns părinţii, însă în cartea Ioanei Nicolaie sunt redate emoţiile sarcinii propriu-zis de la bun început, sentimentele care te încearcă în drumul spre a deveni cu adevărat mămică „un drum e cât ieri şi alaltăieri şi azi laolaltă". Spaima ce capătă contur de la ideea de a deveni mamă este subliniată de rânduri precum „Pe-atunci nu eram fată. Purtam rochiţe sintetice cu mâneci de tină. Purtam tocuri şi brăţări din covrigi noroioşi. pe-atunci doar mamele aduceau pe lume copii. [...] Şi-am înţeles că nu, nu am scăpare. Fără voie, ajunsesem, iată, un sertar din cămară. Cu gânduri din nasturi, papiote şi ace. Căptuşită-n rochia de-atâtea mame purtată"[6]. În scrierile anterioare personajul *mama* nu medita atât de mult la ce înseamnă sarcina, naşterea şi importanţa aducerii pe lume a unui copil; în această carte, însă, există o noutate a temei - până acum nu s-a mai scris despre această latură a maternităţii, *Cerul din burtă* inovând prin dreptul femeii gravide la discurs[7].

Tentaţia *romanului-poem*, cum o numeşte Paul Cernat[8], se remarcă prin pregnanţa liricităţii iar la această *monografie poetică a femeii gravide* contribuie ideea că poezia este văzută ca un *soi de emanaţie diafană a corpului*: „Tinere, plăpânde, cu ochi înfundaţi, ridate sau temătoare", „pantofii cu toc sînt pomana picioarelor lăsate în urmă", „Coloana vertebrală e-un pumn în plină faţă. De sute de ori nu vreau s-o ating", „Gravidele au vîrsta bătăilor repezi de inimă. Au ochi de hîrtie şi umflături strânse pe-ascuns. Stau pe scaune cu spătar, doar aşteaptă. Gravidele-s un chioşc în care nu se vinde nimic. Sub chipuri, sarafanele au nasturi din pori. Se uită la tine prin creme de faţă.", „cu veşminte maron şi vergeturi, cu mersul greoi, cleşti de durere, cu pete de boală şi hotărîri prea sfioase"[9]. Înstrăinarea de propriul corp („Mă rog să-mi ţin respiraţia, să fac exerciţii, să nu încremenesc în abdomenul străin. Mai ieri o răscoală a răzbit în subsol. Din ea mi-a rămas durerea de cap."[10]) vine conştient şi benevol, mai ales când viitoarea mămică trebuie să îi facă loc fătului în aceeaşi casă şi anume corpul ei. Pe lângă ineditul temei abordate, echilibrul dintre poezie şi romanesc sau sintaxa specifică sunt trăsături

[5] Ibidem, p.13.
[6] Idem, pp. 16-17.
[7] Cum susţine Ovidiu Verdeş în „Cuvîntul", nr. 337, iulie 2005.
[8] în articolul *Curajul poetic al graviditătii*, „Ziua", 8 septembrie 2005.
[9] Ioana Nicolaie, *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 117.
[10] Ibidem, p. 28.

care contribuie la coagularea miraculoasă a fiinţei şi astfel, prin *Cerul din burtă* „se deschide un nou orizont în literatura română feminină”[11].

Imaginea primei vizualizări a embrionului vine descrisă ca o minunăţie „Apoi l-am văzut... Cît o casă încreţind ecranul de sticlă. I-am văzut inima clipind de mirare. Un tremur la-nceput de furtună. De jur-împrejur cu o baracă de tir. L-am văzut în culcuşul de opt săptămâni. Strălucea într-o unsoare opacă.”[12]

Utilizarea unui registru de cuvinte cumva diferit zilelor noastre sau poate neaşteptat - trimiterile făcute la universul propriei copilării, propriei familii şi în special la universul din jurul mamei - face ca cititorul să se raporteze la o trăire lirică autentică reliefată prin utilizarea metaforei pure care „dă ritm, dimensiune şi sparge monotonia, marcând totodată trecerile: de la interioritate spre exterior...”[13].

Frica este sentimentul predominant fiind tot mai pregnantă cu fiecare pagină, cu fiecare zi, chiar dacă pe alocuri se împleteşte cu momente de relaxare: „Naşterea-i un fel de căluş. Cînd vine naşterea n-ai de ales. [...] Mi-e frică şi frică, mă uit prin binoclu la acest început. [...] Greaţa e o forfecuţă din inox. [...] Seara e cît mai multe zile deodată. NU MAI LUPT. [...] Dragă fată, dragă băiat, Sîngele mi-e o sîrmă ruginind în sticluţe. [...] Fac analize, pentru început analize, Ar putea răsări de oriunde o boală. Căci boala n-o bănuieşti. Azi e seringă în treizeci de copii ce-şi aşteaptă vaccinul...”[14].

O analiză intrinsecă dezvăluie evoluţia treptată a sarcinii şi conştientizarea mamei cu privire la această analiză. Din nou, ineditul temei abordate este însoţit de ineditul personajului feminin al acestei cărţi care destăinuie pas cu pas prin această naraţiune liricizată: „În burta mea eşti nervi şi muşchi în reţele. Începi să ai oase şi muguri de dinţi. Pleopiţe străvezii şi picioruşe gata de fugă. Ai patruzeci de grame, eşti cît un măr dat în copt.”[15]

Pe alocuri întâlnim abordări ale unor altor personaje feminine care îşi împărtăşesc experienţele sarcinilor şi ale naşterilor. Faptul că autoarea îmbină descrierea unor momente critice ale altor femei cu trăirile pe care ea le are pe parcursul celor nouă luni de sarcină, ne arată că demersul este unul nou în literatura română feminină, inovând prin formula literară proprie. Astfel, descrierea scenelor prin fascinanta naraţiune liricizată, folosind anumite sintagme sau fraze precum: „Două zile m-am zvârcolit într-un spital pentru mine pustiu. Mă dădeam cu capul de uşi fără să urlu, fără să gem...”, „Dar moartea-i şi ea cu femei de serviciu. Una din ele mi se suise pe burtă. Sălta acolo de parc-ar fi fost menghină pe-o minge. Sălta cu halat, cu ţipete, mă murdărise de pumni. Şi cînd a zvîcnit, copilul n-avea suflare. L-au luat ca pe-un scai şi-au început zguduirea. Şi-a fost nevoie de-un timp. Şi după un timp a scîncit. Vreo două coaste îmi fuseseră rupte. Şi-n inimă aveam pachete de plîns.”, „Copiii sînt eu însămi, şi nu vreo proteză. La douăzeci şi nouă am patru copii”, „Ajungeam la spital cînd nu mai ştiam cum să tac.”, „Înaintea mea năştea altă fată. Îşi muşca pumnii, obrajii. Urla în golul

[11] Dana Sala, *Ioana Nicolaie - Cerul din burtă* în „Familia”, nr. 4, aprilie 2006.
[12] Ibidem, p. 20.
[13] Ana-Maria Popescu, *O temă tabu* în „Observator Cultural”. nr. 296, 34 noiembrie 2005.
[14] Ioana Nicolaie, *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, pp. 25-26.
[15] Ibidem, p. 37.

mirosind a alcool. Şi cînd i-au luat copilaşul, l-au şi scăpat pe ciment. Intrase în viaţă destul ca să moară. Şi cineva a scris *născut mort* în hîrtii. Deşi noi ştiam." (din capitolul *Aneta*), ne evidenţiază ceea ce Alina Spînu spunea despre carte ca fiind „o pledoarie pentru feminitate, pentru experienţa apogetică a feminităţii, dar mai este, în mod extrem de subtil, şi o pledoarie feministă pentru ceea ce trebuie să însemne femeia astăzi..."[16].

În capitolul *Lucreţia* regăsim exemple pentru un alt tip de feminitate debordantă - cea a prostituatei care întâmplător este transformată într-o figură maternă care avortează, descrierea acesteia ducându-ne cu gândul la lipsa dreptului la discurs al femeii gravide pe care ea însăşi şi-o impune - Lucreţia ştie automat că nu îşi permite naşterea unui copil: „Lucreţia-i o fată cu ţărînă sub piele. În casa ei mocnesc mulţi bărbaţi. Pe furiş îi plivește dimineaţa sau seara. Pe furiş îşi pune hainele strîmte. Şi cercei coloraţi, şi brăţări. Lucreţia are rădăcini de răchită-ntre şolduri. Cînd simte vreun nod îşi pune de ceai. Din scrum de ţigară frămîntă amiaza. Cu vin şi fierturi încearcă să scape. Iar preşurile-s pline de felii de bostan. Şi dacă apucă să crească, aduce femei înnegrite. Cu mîini pricepute, cu lame tăioase în gînd. Spre prînz o răzuie de tot ce-i creşte în burtă."[17]

De asemenea, pe parcursul lecturii descoperim cazuri de avort neaşteptate şi necesare contextului respectiv, de dinainte de '89, descrise atât de direct încât se resimte tristeţea experienţei, a pierderii: „Cunosc şi eu asta... Prin '86, copilul din mine... De fapt, o sarcină parcă-n grămezi de otravă. Un ghem de toxine între coapsele astea. Mă-nvineţisem de rău, clănţăneam într-un fel de cascadă. Avortul l-am făcut acasă, c-un doctor. Pentru asta ar fi putut intra după gratii. Pentru asta s-ar fi putut să nu fiu aici. Avortul l-am făcut în bucătăria de acasă. Acolo unde usuc pătrunjel şi verdeţuri. Pentru vîrsta de-acum, pentru tăcere."[18], „În anii optzeci n-aveai de ales. Pilulele erau văi şi munţi în ţări de departe. Contracepţia era cîmp şi lac sau zid fără capăt. Avorturile se numeau atunci închisoare."[19]

Foarte interesantă este abordarea cu privire la figura feminină din patria Socialistă România care era văzută ca o maşinărie de făcut copii, purtând rochii, batic, sau ca nişte ţărănci care doar munceau şi făceau de mâncare. Adolescentele - femei în devenire sau citând autoarea „început de femei" - erau privite ca viitoare femei ce aveau să nască încă de la o vârstă fragedă precum cea de paisprezece ani; mai târziu, la şaisprezece ani, erau verificate pentru a fi „conştiente, caste şi gata de drum"; la optsprezece ani „începeau deja s-aducă pe lume copii".[20] Aşa cum sublinia şi Gabriela Adameşteanu „Efectele devastatoare ale dorinţei lui Ceauşescu de a forţa creşterea natalităţii nu includ doar moartea în chinuri a sute de mii de femei (nu li se va şti niciodată numărul exact), închisoarea celor implicaţi în avorturi, nenumăraţii orfani abandonaţi în orfelinate gen lagăr de exterminare, traume psihice ale vieţilor de cuplu şi

[16] Alina Spînu în fragment din Revista „Tomis" care se regăseşte la Referinţe Critice în *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 176.
[17] Ioana Nicolaie, *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 46.
[18] Ibidem, p. 50.
[19] Ibidem, p. 54.
[20] Ibidem, p. 54.

ale vieţilor pur şi simplu, ci şi modificarea sentimentelor părinteşti faţă de copilul care vine."[21]

Alimentaţia este un element care trebuie avut în vedere de toate gravidele, prin urmare este menţionat „Cînd duci o sarcină să nu te-atingi de nimic. Doar lucruri curate, pîine graham, legume din piaţă. Nimic conservat, nici dulciuri, nici ceşti de cafea. Ţigara şi alcoolul sunt grame de otravă. Omoară celule nervoase."[22]

Este important de menţionat că viitoarele mămici de după '89 şi-au creat un fel de spaimă din cauza tensiunii adunate din timpul României Socialiste: „A aştepta un copil a devenit pentru locuitorii României, vreme de peste două decenii, un motiv de stres major. S-a produs o stare colectivă de respingere a maternităţii, în care excepţiile nu mai contau. Profundă, fermecătoare, cartea Ioanei Nicolaie reprezintă şi o exorcizare a unor sentimente negative, o intrare firească, modernă în normalitate. Proba depăşirii acestei traume despre care ea îşi aminteşte, dar, din fericire, n-a trăit-o: ... "[23]

De multe ori regăsim scurte descrieri ale trecutului, şi pe alocuri comparaţii cu mama autoarei care niciodată nu s-a plâns de nimic, care a fost un model din punctul de vedere al suferinţei: „Mama avea darul de-a rămîne veselă. Mama putea fi tăcută şi veselă. Mama îngropa durerea într-un fel de carieră. Unul după altul îi masam spatele amorţit. Unii după alţii îi ciupeam braţele... [...] Mama putea fi veselă fără cuvinte. Glasul şi-l uita într-o pelerină uscată."[24] Prin urmare, „Există foarte des un recurs la o zeitate tutelară, la mama care a trecut cu o admirabilă discreţie peste încercările graviditătii, care a adus pe lume atâţia copii, a cărei prezenţă sau amintire reconfortează, creează încredere, chiar dacă nu ea îşi conduce fiica pas cu pas."[25]

Mama este eroina din ochii tuturor copiilor, demnă de respectul pe care nu şi-l pierde niciodată; mama de demult (din România Socialistă) este un *role model* de erou vrednic de urmat - ea nu se îmbolnăveşte niciodată (sau cel puţin nu o arată), se odihneşte în „jelituri şi guri hămesite", lecuieşte atunci când e cazul, mângâie sufletul întristat şi îngândurat, ea este leac şi căldură pentru toţi deşi nimeni nu o îngrijeşte şi nu o protejează în tinereţea ei sau pe parcursul vieţii: „La mama nu mergea nimeni cu căni sau cu linguri. Pentru mama nu erau cozonaci, sau bere, sau vreun fel de răsfăţ. [...] Pe mama nimeni n-o căuta"[26]. Mama era scut pentru copiii ei, iar autoarea scoate în evidenţă în anumite secvenţe din carte cât de puternică era o mamă mai demult acceptând încălcarea multor drepturi, încălcări despre care astăzi nici nu mai poate fi vorba - puterea era văzută ca fiind alcătuită din tăcere acolo unde era cazul (spre exemplu vânătăile de la mâinile tatei erau puse sub tăcere). Însă de atunci foarte multe schimbări au avut loc iar puterea unei mame este văzută diferit chiar de femeie, sarcina este văzută diferit, întregul proces de a reprezenta o figură maternă este diferit - conştientizarea trăirilor pas cu pas şi analizarea lor indică o altfel de mamă, nu cea

[21] Gabriela Adameşteanu în *Prefaţă* în *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 9.
[22] Ioana Nicolaie, *op. cit.*, p. 56.
[23] Gabriela Adameşteanu în *Prefaţă* în *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, pp. 9-10.
[24] Ioana Nicolaie, *op. cit.*, p. 33.
[25] Gabriela Adameşteanu în *Prefaţă* în *Cerul din burtă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 8.
[26] Ioana Nicolaie, *op. cit.*, p. 80.

preocupată de treburi casnice, de traiul de zi cu zi, ci o mamă care tremură de atâta uimire.

Paralela constantă dintre mama autoarei şi ea, viitoarea mămică, în acelaşi timp întăreşte relaţia care există între mamă şi fiică şi o şi transformă într-o abordare a relaţiei mamă-mamă - viitoarea bunică îşi înţelege fiica - viitoarea mămică.

Viziunea asupra termenului de *gravidă* poate fi tulburătoare în anumite contexte, deoarece din cauza anumitor temeri sarcina este văzută de către anumite femei ca un sfârşit al tinereţii ceea ce poate fi cutremurător pentru ele: „Tinereţea e până când, în autobuz, cineva se ridică şi tu te aşezi.", „Gravidele au vîrsta bătăilor repezi de inimă. Au ochi de hîrtie şi umflături strînse pe-ascuns. Stau pe scaune cu spătar, doar aşteaptă. Gravidele-s un chioşc în care nu se vinde nimic. Sub chipuri, sarafanele au nasturi din pori. Se uită la tine prin creme de faţă.", „Gravidele sînt de-un fel: au chef de vorbă, par vesele, fericite, n-au mers de raţă, n-au nici edeme, analizele stau ghem în genţi pastelate, au faţa limpede şi-n piele butoni de lumină", „Gravidele sînt şi de-alt fel: cu veşminte maron şi vergeturi, cu mersul greoi, cleşti de durere, cu pete de boală şi hotărîri prea sfioase.", „Cînd liftu-i stricat, excursiile le sînt cu şapte etaje", „Gravidele-s un text pe care alţii le tot descifrează".[27]

Primele bătăi în *perete* reprezintă primul contact al copilului cu mama şi cu exteriorul, este o trăire deosebită care nu poate fi comparată cu o altă trăire. Emoţia sau poate chiar bucuria *aventurii* de la început până spre final (practic conţinutul operei) este îmbrăcată prin intermediul lirismului cu figuri de stil captivante, care te ţin antrenat de la prima pagină până la ultima - lecturarea acestei cărţi fiind ea însăşi o emoţie. Însă la fel de prezentă ca bucuria este teama care se transformă treptat în starea de spaimă: „Trăiesc mai mult printre copii nenăscuţi. Îmi par la fotograf şi speriată. Înăuntru eşti tu, un băiat, cu amănunte plănuind evadarea. Scotocesc timid sub prelate de gheaţă. Un bomfaier taie tenace spre margini. Sînt speriată şi-atît de uimită. Cum voi negocia cu durerea?", „Travaliul durează-n medie douăsprezece ore. Poţi fi pistruiată, poţi avea părul roşu, tatuaje pe umăr sau păianjeni în glezne. Naşterea-i o carapace din spaimă. Naşterea-i drum înfundat şi-i fără vre-un paznic. N-ai cum să scapi, mită nu dai. În golul din ceas sînt mii de salvări. În secundare-s odăi gata sterile. Şi paturi pe roţi şi-un timp drept căluş. Naşterea poate fi cu podeaua crăpată. Mi-e groază că singură am să rămîn la intrare".[28]

Apropierea de *momentul final*, naşterea în sine, pune presiune asupra mamei care se gândeşte la toate informaţiile aflate despre sarcini şi naşteri, despre durere, despre anestezia peridurală, despre riscul pierderii propriului copil (comparat la un moment dat cu mama-maimuţă care şi-a pierdut puiul după o furtună), despre comportamentul celor din spitale („cumpără-i să stea lîngă tine"), însă „cînd vine naşterea, n-ai de ales". Durerea gravidelor este evidentă, dar este ascunsă în spatele tăcerii „pe feţe se-ntind dureri de spinare". În luna a noua viitoarea mămică crede că este *de mult pregătită* chiar dacă se mai simte o urmă de agitaţie „Deşi nu se poate preciza ce se va întîmpla în timpul

[27] Ibidem, pp. 115-118.
[28] Ioana Nicolaie, *op. cit.*, pp. 125-126.

travaliului, gravida trebuie asigurată că majoritatea naşterilor se petrec fără ACCIDENTE”[29].

Sentimentul miraculosului care se regăseşte în această carte ca o împletire între spaima copleşitoare a necunoscutului şi dorinţa entuziastă de a ţine pruncul în braţe reprezintă o dragoste şi în acelaşi timp o teamă - ambele la fel de debordante - care reflectă noua figură maternă în materie de analiză intrinsecă, o altă tipologie feminină a prozei româneşti douămiiste.

Bibliografie:

Cernat, Paul, *Curajul poetic al graviditățiii*, „Ziua”, 8 septembrie 2005
Ciupală, Alin, *Despre femei şi istoria lor în România*, Ed. Universităţii, Bucureşti, 2004
Eagleton, Mary, *A Concise Companion to Feminist Theory*, Oxford, Blackwell Publishing, Ltd., 2003
Miroiu, Mihaela, *Născuți din femei si din culturi misogine* în „Observator cultural”, nr. 296, noiembrie 2005
Nicolaie, Ioana, *Cerul din burtă*, Ed. Polirom, Iaşi, 2010
Petraş, Irina, *Literatura română contemporană – o panoramă/Contemporary Romanian Literature. A panorama,* Ed. Ideea Europeană, Bucureşti, 2008
Pîrjol, Florina*, Carte de identităţi*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2014
Popescu, Ana-Maria, *O temă tabu* în „Observator Cultural”. nr. 296, 34 noiembrie 2005
Sala, Dana, *Ioana Nicolaie - Cerul din burtă* în „Familia”, nr. 4, aprilie 2006
Ududec Laura, *Aspecte ale feminităţii în literatura română*, Bucureşti, Ed. Paideia, 2016
Verdeş, Ovidiu în „Cuvîntul”, nr. 337, iulie 2005

[29] Ibidem, p. 168.